

Tömörkény István

A különös állat*

Csendes beszélgetés közben szó van arról, hogy mennyi mindenféle kurtafurcsa német szóval „gazdagodik” a magyar nyelv. Miként válnak a köztudatban magyarnak hitt szavakká idegen dolgok. A kereskedőnek kirakata van, pedig az valójában boltablak, a vendéglő „utcán át” hirdeti a borát, pedig hát elhordva mérné, a lakatos hangáznit ver a falba, az ács pedig még a lik-lukat is a licht-lochból csinálta. Sokat lehet erről beszélni, ha a nap hosszú, de még akkor is, ha rövid. A sok idegen szóról. Némelyek azt mondják, hogy hát nem volna az baj, az angol nyelvnek azért van olyan mérhetetlen szókincse, mert ahány világrészben, egzotikus országban megveti a lábat, mind fölszedi az onnan való nyelvekből magába azokat a szavakat, amik megtetszenek neki. Megtartja úgy, ahogy van. Legföljebb csak hosszú idők múltán fajtázik el valamennyire. Minálunk azonban mindig fordítgatunk, hol jól, hol rosszul s bizonyára többször rosszul, mint jól. Mert hiszen ha igaz is, hogy a Stossplattenheberbe beletörik a magyar ember nyelve, de abba még jobban beletörhet, mikor úgy fordítják magyarra, hogy löklemezemelő. Az sem utolsó dolog, hogy a praetium affectionisnak a törvénykezési nyelvben az a hivatalos neve, hogy kéjbecsár.

Azt mondja egy ember a papírszivar, azaz hogy a cigaretta füstje mögül:

– Ez mind csak kiskutya. Tanyai kiskutya. A nagy, szép kifejlett kutya az, hogy hengertárvinye.

– Hát ez mi?

– Az valami. Látszik, hogy nem tudok katonailag hivatalosan magyarul.

– Jó, jó, de hát mi ez?

– Jaj, barátaim, földiek és atyafiak, az rejtek. Mert ha úgy mondom, hogy hhhhennggerrttárvinye, akkor apai átok, de ha csak hivatalosan mondom, hogy hengertárvinye, akkor rejtélyes, találós kérdés, meg miegymás. Mert ez magyar katonai műszó.

– No hála Istennek. Hát mit jelent?

– Erre most készül a magyarázat, bajtársak. Tehát: van egy falu, valahol a Kunságban. Van benne egy csomó honvédhuszár. A vasúti állomás egy kicsit távolosabban, vagy egy óra járás, mivelhogy a kunok annak idején nem állapodtak bele a vasútba, mondván, hogy majd mind elveszi a fuvarosember kenyérit. Hát jön ám egyszer a hivatalos levél a huszárokhoz, hogy két nap múlva odaérkezik a vasúti állomásra a Hengertárvinye: menjenek érte s vegyék át, mert azt nekik küldték.

* Urbán László fáradhatatlanul bűvárolja s menti könyvtárak mélyén írónk, költőink régebbi újságlapokban rejlő írásértékeit. *Fakadó szerelmek* címmel a Napkút Kiadó megjelentetni tervezi Tömörkény István kötetben eddig nem közölt novelláit, tárcáit. E száz éve publikált írássor is része lesz az Urbán László gyűjtésében és bevezetőjével kész könyvnek.

Sokáig tépelődtek most már azon, hogy mi lehet ez a Hengertárvinye. Az egyik azt mondta, hogy ha henger is, meg tár is, akkor valami nagyobb fajta gép is lehet, valamely újfajta lövöldöző szerszám, lovasított ágyú. Mások ellenben úgy vélik, hogy alighanem ló ez. De nem tudtak sehogy sem megállapodni. Hát nincs is ezen mit fájlalni a fejeket: el kell hozatnia vasútról s azután majd meglátják, hogy ruhaszekrény-e vagy tengeri herkentyű.

– Hát aztán mit küldtek érte?

– Hát igen. Ez ismét egy kis fejtörésébe került. Lovasember menjen-e érte és a Hengertárvinye csakugyan nem ló, hanem mosógép, akkor ez nevetség. Ha pedig kocsi megy érte, s csakugyan ló: hát ültessék fel a kocsira! De végül mégis a kocsipárt jutott uralomra. Mert primo: ha gép, ráteszik a kocsira Secundo: ha ló, vigyenek a kocsira kötőféket és kössék a saroglya után. Így is történt, kocsival ment érte négy ember az őrmester szakértelmes vezetése alatt s hazahozták.

– Aztán mi volt?

– Egy kis vasszerszám, akkora, mint egy arasztos bicska kinyitva. A ló körmét szokás vele pucolni patkolás alkalmával.

Jó világ, rossz világ

Annyi bizonyos, hogy megdrágult minden s a pénznek negyedannyi értéke sincsen, mint csak nem is régen ezeknek előtte. Még nagyon emlékezem negyvenkrajcáros napszámokra s arra az időre, amidőn két hatosért adtunk a tanyán egy rendes vékányi almát, továbbá nyolc garas volt egy liter bor ára. Ma huszonöt garas, meg harminc garas, fönt Pesten negyven garas, meg negyvenöt garas. Az sem régen volt, mikor itt az alföldi vidéken az akadémiát végzett fiatal gazdatisztnak a renumerációja abból állott, hogy koszt, kvártély meg száz forint. Nem egy hónapra száz forint, hanem egy esztendőre: fertály-évenként járt ki az uralmi kasszából a huszonöt pengő angária. Mikor Bécsben laktam, három krajcár volt egy pár virsli, hat krajcár egy félliter friss sör: szerény igényű embernek elegendő vacsora kilenc pénzből, ha még hozzávette a két krajcár árú suszterláblit. De elegendő volt két krajcár ára kvargli is vacsorára. S adtak három nagy darab sült krumplit hajdan. Az utcán árulták, mint nálunk a marónisütők a gesztenyét. Míg nálunk az utcán talicskában árulták a tiszta fehér ruhákba takart főtt csöves kukoricát, két-három pénz volt az ára, mert darabja válogatta. Makón szintén talicskában árulták az utcán a meleg friss túróslepényt: öt pénzért akkorát adtak, mint egy mai leveses tányér. Mikor török földön szolgáltam, mint katona, ott húsz krajcár volt annyi tüzelőfa, amennyi egy ló hátára fölfért, a szilvát csaknem ingyen adták, szintén csak húsz vas volt egy liter szilvapálinka, egy jól megtermett nagy tyúknak az ára is csak egy velki szekszera volt. A velki szekszera annyit jelent, hogy: nagy hatos. A máli szekszera az csak kis hatos: tíz krajcár, de a velki szakszera: az nagy hatos. Az a húsz karjácáros. Minden darabja tizennyolc krajcárt ért, ha nem volt kifúrva, ellenben húsz krajcárt ért, ha ki volt fúrva, mert akkor zsinórra lehetett fűzni és nyakba akasztva viselték madzagon a lányok és a menyecskék. Ugyanott egy iparosmesternek, rendes tanult török kőművesnek egy velki szekszera volt a

napszámja, láttam, hogy déli ebédje zabkenyér volt, a szalma is beleőrölve, mikor kettétörte a lapos kenyeret, a szalmaszálak úgy álltak ki belőle, mint mikor valaki dús vacsora után a fülébe beledugja a fogpiszkálót.

Vízparton járok... A vízen sok hajó, a parton sok áru. Csaknem egészen pőrére vetkőzött erős munkások viszik a vállukon a ládákat, zsákokat a hajókra. Karjukon, lábszárukon úgy ül kint az izom, mintha drótból fonott hajókötél volna. A testük barna, mert reggeltől estig szintén oda van terjesztve a nap-isten meleg tekintete elé.

János munkás főlzalad a partra és igencsak futva igyekszik a bormérés felé. Édesszüléje azonban éppen akkor a partszélén halad el és megállítja, mondván:

– János, már mögént a pálinka után szaladsz?

A hatalmas testű János a töpörödött szüle előtt, miként alattvaló kisdud szerényen megáll.

– Nem szoktam én pálinkát inni, szülém.

– Hát?

– Hát egy pohár bort akarok inni. Mögszomjaztam nagyon.

A szüle összehúzza a fejkendő csücskét és azt mondja Jánosnak:

– Amúgy is meleg van. Minek hevitöd magadat a borral?

János most már föllázad a szüle beszéde ellen. Azt mondja:

– Tizenegy koronát keresök naponta, szülém. Hát aztán még bort se igyak?

A szüle lemondólag int kezével.

– Apád is használta a bort. De akkor olcsóbb volt.

Azt mondja a János:

– De öt pöngő ötven krajcárt egy hét alatt keresőt, én mög egy nap alatt, kedves szülőanyám.

Hát persze. A János huszonhat éves, a szüle ötvenhat éves: nem találkozik az észjárásuk.

Alku

Már vagy húsz esztendő óta nincs aratás háborúság nélkül. Pöröl a gazda, meg a munkás, mindig van mindkettőnek, amit a másik szemére vessen. Nem tudnak egymásban igazságot találni. Ami az egyiknek kevés, a másiknak sok. A gazda azt mondja: elromlott a régi magyar munkásnak az erkölcsé: nincsen többé meg az egymásrautalás egyetértése. A munkás – abban pedig egyre több a keserűség, bár olykor az okát sem tudná megmondani, hogy miért. Mert hiszen ilyen napszám nem volt, mióta áll az ország – ma azonban divat mérgesnek lenni. Mint amikor az öreg cserepár őrmester rettenetes módon káromkodik a kaszárnya udvaron s megkérdik tőle: mit szid kend, hős atyánk. Amire nagyot fújva feleli: Alles mögliches! Mindent, amit csak a forsrift megenyed. Tehát az atyaistentől kezdve lefelé...

A hangulatok néha pár soros mondásokban fejeződnek ki. Humoros mondások, keserűséggel. Savanyú pilulák cukorban. Az országúti árok szélén füvet kaszál egy ember a kecskének. Azt mondja a másik:

– No, hogy mén kendnek a sora?

Azt mondja a kaszás:

- Az én sorom? Hát az jól mén.
- Úgy hát?
- Úgy. Hát hiszen jól mén most mindenkinek a sora.
- Jól?
- Hogyne. Csak a kötél nem mén jól.

Azt mondja a másik:

- A kötél. Már, hogy miért?

– Hát – mondja nevetve a kaszás – nagyon kevés nyakra akasztják mostanában.

Sokkal többre köllene. A kötélnak most nem mén jól a sora. Kevés a forgalma neki.

Hol az igazság? Hiszen régebben is voltak bajok. Az aratási munka olyan volt, mint a lutri. Mert vaktában való szerződések voltak azok, amik a hányados osztalékra mentek. S így a termés eredményétől függött, hogy mit lehetett az aratáson keresni. Hát aztán ha látták, hogy rossz a termés, azt mondják, hogy ekkora osztalékért nem állanak bele a búzába.

.....Hiszen nem viszünk haza semmit.

Különösen a dült búzától félték. Abba semmi áron nem akartak beleállni. Pedig ebben nem sok igazuk volt. A dült búza szépséghiba. Nem szép, s arról aligha írja meg a költő, hogy aranykalásszal ékes rónaság. Hanem másfelől pedig régi gazdai igazság, hogy a dült búza tölti meg a zsákot. A dült búzák idején termett tizenhárom mázsa holdanként. Hanem vágni nehéz. Szedni is nehéz. Kaszás is, marokvető is erőnek erejéig feszül benne. De, hogy a feszülés árán nagyobb lesz az osztály, arra nem gondoltak. Ők csak a délceg, szép búzát a földre taposva látták s már ettől magától elment a kedvük.

Vannak ilyesmik.

Mikor a kendertermésről elejében szó volt e tájakon, magyarázták a külső munkásoknak, hogy miként megy a vele való dolog. Le kell vágni a kendert, csomóba kötni, otthagyni a földön. Azután idő multán, ha jól megszáradt, a kévétet jól a földhöz kell verni, hogy a magjuk kihulljon, mert arra nincsen semmi szükség.

Ez nagy megütközést keltett a hallgatóság körében. Hát ez is lehetséges? Növényt termelni, érte fáradozni, azután a magját a földre kiverve, otthagyni? Hát akkor miből lesz az osztály, ha a mag elmarad? Vagy talán csak azért veretik ki az emberrel, hogy később a maguk hasznára összesöpörjék?

Egy ember nagyot kiált:

- Hogy én ilyent csináljak? Inkább elmék betyárnak!

A másik ember csöndesen rásüvít:

- Hová mönne kend? Hiszen nincsen már erdő, ami szállást adna a betyárnak!

Az ám. Már nincsenek réti bozótok: a meghúzódas nehéz, a régi világok apránként mind letelnek.

*

Mostanában azonban már másfélék az aratási alkuk. Magra megy a szerződés. Például holdankint hetvenöt kiló búzára. Itt már a munkás semmit sem lutrizik, mert akármilyen rossz lesz is a termés, a rész alku szerint kijár. A lutri

inkább a gazda részin van. De hát azért csak vannak most is verekedések: az emberek már nem bírnak az erejükkel.

Egy párbeszéd kisebb vasúti állomáson:

– Jó napot, bátyámuram.

– Jó napot, úrócsém.

– Hát mire végzi? Hát az aratás?

– No – mondja a nagy szakállú ősz ember. – A földemen megvagyok. Ha nem emitt van egy kis bérletem, egy kis rozs is van rajta. Mondtam egy régi emberemnek: mennyiért vágod le? Azt mondta:

– Levágom felibül.

– Felibül? Valamikor tizenharmadból vágták.

Csak úgy legyintett a kezével a levegőbe:

– Hát mit mondjak? Azt mondtam neki: hát csak vágd. Aztán mikor három napig dolgoztál, akkor majd felgyújtom az egészet, hogy neked se maradjon semmi, nekem se jusson semmi.

– Mint látnivaló, szép kis alkudozások történnek erre mifelénk.

Egyetértés, 1912. augusztus 16.

